

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 5/6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилевич – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Карамаддиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Умарханова Дилдора Шарипхановна

ЕВРОПА МИНТАҚАСИДА ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ 9-14

Yakubova Iroda Bahramovna

MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKILOTLAR VA
MUALLIFLAR O'RTASIDAGI FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABARTLAR..... 15-26

Собирова Нозимахон

СИТУАЦИОННОЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ НЕДОБРОСОВЕСТНОСТИ: РОЛЬ
ОБУЧЕНИЯ, МОТИВАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ 27-36

Йўлдошев Азизжон Эргаш ўғли

ЖАМИЯТ ВА ДАВЛАТ ИШЛАРИНИ БОШҚАРИШДА ИШТИРОК ЭТИШ
ҲУҚУҚИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ 37-45

Турсунов Ойбек

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ВОДНОГО ПРАВА 46-53

Ismoilova Aziza Alisher qizi

MEHNAT MUNOSABATLARIDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHDA GENDER HUQUQIY
EKSPERTIZA AHAMIYATI VA HUQUQIY MUAMMOLARI 54-60

Safarova Shaxlo Pulatovna

YANGI O'ZBEKISTONNING HOZIRGI RIVOJLANISH DAVRIO'ZGARISHLARINING INSON
HUQUQLARI TA'LIMINI AMALGA OSHIRISH VA RIVOJIGA TA'SIRI 61-67

Akbaralieva Mukhayo Karamatullo kizi

CRIMINAL LIABILITY FOR KIDNAPPING IN FOREIGN COUNTRIES 68-71

Valijonov Daler Dilshodovich

PROBLEMS OF COMBATING CORRUPTION: INTERNATIONAL EXPERIENCE
AND PRACTICE OF EU MEMBERS 72-76

Asadov Eldorjon Nizomiddin o'g'li

DAVLAT FUNKSIYALARI VA DAVLAT MOLİYASI O'ZARO NISBATINING HUQUQIY
MASALALARI 77-92

To'xtayev O'ktamjon Zarifjon o'g'li

VAKILLIK INSTITUTINING FUQAROLIK-HUQUQIY TAHLILI 93-103

Хайдарова Хилола Анваровна

НАСЛЕДОВАНИЕ ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ... 104-109

Рахмонова Мохичехра Нодирбек кизи

СУВЕРЕНИТЕТ И ЮРИСДИКЦИЯ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ 110-118

Худайбердиева Шоҳиста Акмал қизи

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ РЕСПУБЛИКАЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИК ВА

ҲАМКОРЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШДАГИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР	119-129
---	---------

Alijonov Ayubjon Qobiljon o'g'li

RAQAMLI IQTISODIY HAMKORLIKNI XALQARO TARTIBGA SOLISH	130-136
---	---------

Fayzulloev Shohijaxon Jobirovich

XALQARO SAVDODA NIZOLARNI HAL QILISH KONSEPSIYASINING RIVOJLANISHI: TARIXIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.....	137-141
--	---------

Fayzullaeva Shakhlo Jumaniyaz kizi

ISSUES OF ONLINE DISPUTE RESOLUTION UNDER THE WTO	142-147
---	---------

Raimov Elbek Bahodirovich

OLIY TA'LIM TASHKILOTINING YURIDIK SHAXS SIFATIDAGI HUQUQIY MAQOMI.....	148-152
---	---------

Alieva Kamola Ravshanovna

OVERCOMING LEGAL BARRIERS TO ENHANCE WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN UZBEKISTAN	153-161
--	---------

Juraeva Asal

MECHANISM OF ENFORCING ICA AWARDS IN UZBEKISTAN	162-166
---	---------

Rakhmonov Otabek

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE REORGANIZATION OF JOINT STOCK COMPANIES	167-171
--	---------

Айбек Якубов

ПРАВОВОЙ ПОРЯДОК РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И МЕЖДУНАРОДНО-ЧАСТНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В РАМКАХ ВСТУПЛЕНИЯ ВО ВСЕМИРНУЮ ТОРГОВУЮ ОРГАНИЗАЦИЮ	172-178
--	---------

Zoilboyev Javlon Karimjon o'g'li

MA'MURIY SUD Hujjatlarini ijroga qaratishning huquqiy tartibi	179-184
---	---------

07.00.00 – TARIX FANLARI

Elmuratov Ortiq Oltiboy o'g'li

TURONNING YUNON-MAKEDONLARGA QARAMLIK DAVRI ME'MORCHILIK AN'ANALARI.....	185-192
--	---------

Baxtiyarov Sirojbek Ilxombek o'g'li

URBANIZATSIYA TUSHUNCHASI, TURLARI VA UNING TAHLILI	193-199
---	---------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Imamov Javokhir

LEVERAGING INTERNATIONAL BEST PRACTICES FOR ESTABLISHING MODERN TECHNOLOGICAL INDUSTRIAL ZONES IN UZBEKISTAN	200-203
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Shodmonova Shaxnoza Dadaxujayevna

"TAHDID" FENOMENI VA UNING SIYOSIY JIHATLARI	204-209
--	---------

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Bawetdinov Mukhammeddin

UZAQBAY PIRJANOVNING PEYZAJ LIRIKASI 210-215

Соҳибова Зарнигор

ПЕЙЗАЖ ЛИРИКАСИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ (ЗУЛФИЯ ИЖОДИ МИСОЛИДА) 216-219

Jonridova Sanobar Sherali qizi

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA IMPLIKATSION BIRLIKLAR TADQIQI 220-224

Sharipova Mokhidil

PHONETIC CHARACTERISTICS OF ONOMATOPOEIC WORDS IN ENGLISH

LANGUAGE..... 225-231

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Umarov Abdurasul Abdurahimovich

PROFESSIONAL VA TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA KOMPAS-3D
AVTOMATLASHGAN LOYIHALASH TIZIMINI QO'LLASH 232-237

Ro'ziyeva Nafosat Abdumumin qizi

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA ABDULLA AVLONIYNING AXLOQIY
QARASHLARI 238-245

Qalandarova Maxliyo

MOLIYAVIY SAVODXONLIKKA O'RGATISHDA O'QUVCHILARINING O'QUVBILISH
FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH 246-251

Чинқулова Гулмеҳра Баҳроновна

ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШДА ЗАМОНАВИЙ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ..... 252-258

Ibragimova Venera Azadovna

TIBBIY OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KREDIT MODUL TIZIMI IMKONIYATLARI..... 259-264

Turgunov Shuxratjon Nozimjon o'g'li

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA HAQORATNING FONETIK VA MORFOLOGIK SATHLARIDA
IFODALANISHI 265-269

Received: 10 August 2024
Accepted: 15 August 2024
Published: 25 August 2024

Article / Original Paper

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF DISPUTE RESOLUTION IN INTERNATIONAL TRADE: HISTORICAL AND MODERN APPROACHES

Fayzulloev Shokhijakhon Jobirovich

Teacher of the Department of International Law and Human Rights at TSUL

Email: shokh_f@mail.ru

Abstract. The article "Development of the concept of dispute Resolution in international trade: historical and modern approaches" is a comprehensive study of the evolution of dispute resolution methods in the field of international trade. The paper analyzes the key stages in the development of the concept, starting from the early forms of justice and arbitration and up to modern systems such as international commercial arbitration and mediation.

Key words: international trade, World Trade Organization, arbitration, mediation, alternative dispute resolution methods, GATT.

XALQARO SAVDODA NIZOLARNI HAL QILISH KONSEPSIYASINING RIVOJLANISHI: TARIXIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Fayzulloyev Shohijaxon Jobirovich

Toshkent davlat yuridik universiteti, Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. "Xalqaro savdoda nizolarni hal etish konsepsiyasining rivojlanishi: tarixiy va zamonaviy yondashuvlar" nomli maqola xalqaro savdo sohasidagi nizolarni hal etish usullari evolyutsiyasini har tomonlama o'rganadi. Maqolada konsepsiyani ishlab chiqishning asosiy bosqichlari odil sudlov va arbitrajning dastlabki shakllaridan xalqaro tijorat arbitraji va vositachilik kabi zamonaviy tizimlarga tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, Jahon savdo tashkiloti, arbitraj, mediatsiya, nizolarni muqobil hal etish usullari, GATT.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI6Y2024N16>

Xalqaro savdo nizolarini hal qilish jahon iqtisodiyotining muhim qismi bo'lib, davlatlar va xalqaro kompaniyalar o'rtasidagi savdo munosabatlarida barqarorlikni ta'minlaydi. Ushbu maqolada savdo nizolarini hal qilish usullari va tarixi, qadimgi va o'rta asrlardagi yondashuvlardan zamonaviy mexanizmlargacha tahlil etiladi.

Xalqaro savdo nizolarini hal etishda qadimgi va o'rta asr yondashuvlari haqida fikr yuritadigan bo'lsak, Qadimgi Misr va Mesopotamiya kabi qadimiy sivilizatsiyalarda savdo nizolari turli huquqiy va ijtimoiy mexanizmlar yordamida hal qilingan. Qadimgi Misrda savdogarlar nizolarni qirol qonunlari va mahalliy urf-odatlariga asoslangan mahalliy sudlar orqali hal qilishgan. Huquqiy tartibga solishning muhim manbai papiruslar bo'lgan, masalan, Taui papirusida savdoni olib borish va nizolarni hal qilish qoidalari mavjud edi[1]. Mesopotamiyada, xususan, Bobilda Hammurapi qonunlari (taxminan miloddan avvalgi 1754

yil) savdo munosabatlarini tartibga solish uchun asos bo'lgan. Ushbu qonunlarda savdo operatsiyalari, qarzlar va nizolarni hal qilish bo'yicha batafsil qoidalar mavjud edi. Masalan, ushbu qonun moddalarida shartnomalarni buzganlik uchun tovon va jarimalar nazarda tutilgan bo'lib, bu savdo munosabatlarida ma'lum darajada adolatlilikni ta'minlagan[2].

Qadimgi Yunonistonda savdogarlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar ko'pincha shahar jamoalari (polis) doirasida faoliyat yurituvchi mahalliy sudlar orqali hal qilingan. Yunon sudlari arbitraj tizimidan foydalangan, bu yerda neytral vositachilar (arbitrlar) ishlarni ko'rib chiqqanlar va qarorlar qabul qilganlar[3]. Bu nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga yordam bergan va tomonlarga murosas topishga imkoniyat yaratgan.

Rim huquqi nizolarni hal etishning rasmiylashtirilgan usullarini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. Qadimgi Rimda arbitraj va vositachilik keng tarqalgan bo'lib, shartnoma va majburiyatlarning rasmiylashtirilgan tizimi mavjud edi. "Actio" prinsipi tomonlarga o'z huquqlarini himoya qilish uchun sudga murojaat qilish imkonini bergan. Rim sudlari xo'jalik nizolarini ko'rib chiqqanlar va ularni hal qilish mexanizmlarini taqdim etganlar, bu esa Yevropada huquqiy tizimlarning yanada rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmar qilgan[4].

Xalqaro savdo nizolarini hal etishda O'rta asr yondashuvlarini tahlil etishni Savdo gildiyalari bilan boshlash maqsadga muvofiq, O'rta asrlarda savdo gildiyalari savdo nizolarini hal qilishda muhim rol o'ynagan. Gildiyalar savdogarlar va hunarmandlarning birlashmalari bo'lib, ular savdo uchun o'zlarining qoidalari va standartlarini o'rnatganlar. Gildiya a'zolari o'rtasidagi nizolar shartnomalar, tovarlarning sifati va qoidalarga rioya qilish bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqqan ichki sudlar orqali hal qilingan[5]. Ushbu sudlar ko'pincha adolat va rozilik tamoyillaridan foydalanganlar, bu esa nizolarni tez va samarali hal qilishga yordam bergan.

Dengiz sudlari, O'rta asrlarning oxirlarida dengiz orqali yuk tashish va xalqaro savdoning rivojlanishi bilan nizolarni hal qilish uchun ixtisoslashgan dengiz sudlariga ehtiyoj paydo bo'la boshladi. Venetsiya va Genuyada faoliyat yurituvchi dengiz sudlari yuk tashish, sug'urta va shartnomalar bilan bog'liq ishlarni ko'rgan. Ular savdo va yuk tashish masalalarini tartibga soluvchi "dengiz qonuni" deb nomlanuvchi bir qator qoidalarni qo'llashgan.[6]

O'rta asrlarda butun Yevropa va O'rta yer dengizi bo'ylab dengiz savdosining kengayishi nizolarni hal qilishning yanada rasmiylashtirilgan mexanizmlarini yaratishni talab qildi. Shimoliy Yevropadagi savdogarlar gildiyalarining kuchli savdo ittifoqi bo'lgan Ganza Ittifoqi o'z a'zolari o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun dastlabki arbitraj tizimini ishlab chiqdi. Ushbu tizim dinamik savdo muhitida nizolarni hal qilishda pragmatik yondashuvni aks ettiruvchi milliy qonunlarga emas, balki tijorat amaliyotlari va kelishuvlariga tayanishi bilan ajralib turardi.

Savdo nizolarini hal qilishda qirollik va feodal sudlari ham alohida rol o'ynagan. Yevropada qirollar va feodallar savdo va tijorat shartnomalari bilan bog'liq nizolarni ko'rish uchun sudyalarni tayinlaganlar. Bu sudlar ko'pincha savdogarlar va yer egalari o'rtasidagi nizolar, shuningdek, feodal huquq va majburiyatlari bilan bog'liq ishlarni ko'rar edi.[7]

Xalqaro savdo hajmi va murakkabligi oshib borgan sayin, nizolarni hal qilishning yanada mukammalshgan va rasmiy mexanizmlariga bo'lgan ehtiyoj yaqqol namoyon bo'ldi. Qrim urushini tugatgan Parij kelishuv shartnomasi (1856) bu borada muhim voqea bo'ldi. Unda xalqaro munosabatlarda rasmiylashtirilgan arbitraj jarayonlariga asos soluvchi shartnomani imzolagan davlatlar o'rtasidagi nizolarni hal etish qoidalari kiritilgan edi. Ushbu shartnoma

savdo va diplomatiya sohalarida yuzaga keladigan nizolarni hal qilish uchun tizimli nizolarni hal qilish mexanizmlariga bo'lgan ehtiyojning tobora ortib borayotgan e'tirofini namoyish etdi.

XX-asrda xalqaro savdoda nizolarni hal qilish usuli sifatida xalqaro arbitrajdan keng foydalanila boshlandi. Eng muhim yutuqlardan biri 1919 yilda Xalqaro Savdo Palatasining (XSP) va uning arbitraj sudining tashkil etilishi bo'ldi. Bu nizoda qatnashayotgan tomonlarga neytral hakamlik organini tanlash imkonini berdi, bu esa nizolarni yanada adolatli va samaraliroq hal etishga yordam berdi.

XX-asr boshlari va o'rtalarida savdo nizolarini yanada tizimli ravishda hal qilish uchun turli xalqaro huquqiy bazalar yaratila boshlandi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning turli ixtisoslashgan idoralari, jumladan, Xalqaro Sud ning tashkil etilishi davlatlar o'rtasidagi, jumladan, savdo bilan bog'liq nizolarni hal etishning rasmiy mexanizmlarining paydo bo'lishiga olib keldi. Xalqaro sud BMTning asosiy sud organi sifatida davlatlar o'rtasidagi nizolarni hal etishda hal qiluvchi rol o'ynadi va xalqaro savdo huquqining rivojlanishiga hissa qo'shdi.

Chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi konvensiya (1958) va Tovarlarining xalqaro oldi-sotdisi bo'yicha shartnomalar to'g'risidagi konvensiya (1980) kabi turli xalqaro shartnoma va konvensiyalarning qabul qilinishi ushbu sohadagi eng muhim bosqichlardan biri bo'ldi. Ushbu hujjatlar nizolarni hal qilishning huquqiy asosini yaratdi va xalqaro savdoda qoidalarini birlashtirishga yordam berdi.

Xalqaro savdo nizolarini hal etishda Jahon Savdo Tashkilotining roli:

Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv (GATT). Ikkinchi jahon urushidan keyin xalqaro hamjamiyat savdoni tartibga solishga yanada tizimli yondashuvni yaratish uchun choralar ko'ra boshladi. Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv (GATT) 1947-yilda imzolangan va 1948-yilda kuchga kirgan. GATT ko'p tomonlama savdo tizimini yaratish uchun asos bo'ldi va xalqaro savdoni tartibga solish qoidalari va tamoyillarini o'z ichiga oldi[8]. Biroq, GATT bo'yicha nizolarni hal qilish mexanizmi cheklangan edi, GATT doirasida tashkil etilgan nizolarni hal qilish bo'yicha qo'mita qarorlarni ijro etish va samarali arbitraj tartib-qoidalarini saqlashda qiyinchiliklarga duch keldi[9].

Jahon savdo tashkilotining (JST) tashkil etilishi. 1995-yilda GATT o'rniga Jahon Savdo Tashkiloti (JST) tuzildi. JST nizolarni hal qilishning yanada keng qamrovli mexanizmini joriy qildi, u bir necha asosiy bosqichlarni o'z ichiga olgan[10]. JST nizolarni hal qilish mexanizmi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Maslahatlashuv: Dastlab, nizolashayotgan tomonlar muammoni muzokaralar yo'li bilan hal qilishga harakat qiladilar.

Panel: Agar maslahatlashuvlar muvaffaqiyatsiz bo'lsa, masala tavsiyalar bilan hisobot ishlab chiqadigan ekspertlar guruhiga yuboriladi.

Apellyatsiya organi: Panel qarorlari ustidan qarorlarni ko'rib chiqish va o'zgartirish huquqiga ega bo'lgan JST Apellyatsiya organiga shikoyat qilish mumkin.

Qarorlarning ijrosini ta'minlash: Qaror qabul qilingandan so'ng tomonlarga uni amalga oshirish uchun vaqt beriladi va bajarilmagan taqdirda jazo choralari qo'llanilishi mumkin[11].

Zamonaviy tendensiyalar va muammolar:

1. Siyosiy va iqtisodiy beqarorlik

Zamonaviy xalqaro savdo mojarolari siyosiy va iqtisodiy beqarorlik tufayli tobora murakkablashib bormoqda. AQSh va Xitoy o'rtasidagi savdo mojarosi kabi savdo urushlari

iqtisodiy manfaatlar xalqaro savdo munosabatlariga va nizolarni hal qilishga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

2. Yangi savdo shartnomalarining roli

AQSh-Kanada-Meksika erkin savdo bitimi (USMCA) kabi zamonaviy xalqaro savdo shartnomalari nizolarni hal qilish qoidalarini ham o'z ichiga oladi. Ushbu kelishuvlar savdo mojarolarini hal qilishning muqobil usullarini taklif qilish orqali JST mexanizmlarini to'ldiradi va ba'zan ular bilan raqobatlashadi.

3. Texnologiyaning ta'siri

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar nizolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Virtual arbitrajlar va nizolarni hal qilishning onlayn platformalari tobora ommalashib bormoqda. Ular, ayniqsa, globallashtirish va xalqaro bitimlar sonining ko'payishi sharoitida nizolarni hal qilishning qulay va samarali usullarini taklif qiladi. O'z navbatida texnologiya va globallashtirish taraqqiyoti intellektual mulk va kiberxavfsizlik sohasida yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu sohalaridagi nizolarni hal qilish yangicha yondashuvlarni va yangi turdagi nizolarni samarali hal etishni ta'minlash uchun mavjud mexanizmlarni moslashtirishni talab qiladi.

Xalqaro savdoda nizolarni hal qilishning tarixiy va zamonaviy yondashuvlarini taqqoslash orqali nizolarni hal etish usullari va vositalarda sezilarli o'zgarishlarni namoyon etadi. Tarixan olib qaraydigan bo'lsak qadimda nizolarni hal etishda norasmiy va mahalliy yondashuvlar ustunlik qilgan, zamonaviy amaliyot esa ko'proq rasmiylashtirilgan va universal yechimlarga asoslanadi.

Xalqaro arbitraj va nizolarni muqobil hal etish kabi zamonaviy usullar nizolarni hal qilishning tarixiy amaliyotlariga qaraganda samaraliroq va mukammal usullarini taklif etadi. Biroq, nizolarni vijdonan hal etish va vositachilardan foydalanish kabi eski usullar hali ham muayyan kontekstlarda dolzarb va foydali bo'lishi mumkinligini inobatga olish lozim.

Mahalliy urf-odatlar va norasmiy kelishuvlarga asoslangan tarixiy yondashuvlar asta-sekin o'z o'rnini xalqaro arbitraj, shartnomaviy kelishuvlar va nizolarni hal qilishning muqobil usullari kabi zamonaviy usullarga bo'shatib berdi. Ushbu o'zgarishlar nizolarni hal qilishning yanada samarali va adolatli mexanizmlarini yaratishga yordam berdi, bu esa o'z navbatida xalqaro savdoda barqarorlik ta'minladi.

Xalqaro savdo nizolarini hal qilish tarixi huquq va arbitraj qoidalarining dastlabki shakllaridan JST kabi zamonaviy murakkab mexanizmlargacha bo'lgan usul va yondashuvlar evolyutsiyasini ko'rsatadi. Ushbu usullarni ishlab chiqish xalqaro savdoda barqarorlik va adolatni ta'minlash zarurligini aks ettiradi, bu esa huquqiy va institutsional hujjatlarni doimiy ravishda takomillashtirish va moslashtirishni talab qiladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ancient History Encyclopedia. (n.d.). *Papyrus of Turin*. Retrieved August 20, 2024, from <https://www.ancient.eu/article/28/the-papyrus-of-turin/>
2. Ancient History Encyclopedia. (n.d.). *Code of Hammurabi*. Retrieved August 20, 2024, from <https://www.ancient.eu/article/2/the-code-of-hammurabi/>
3. Harvard Law School Library. (n.d.). *Arbitration in Ancient Greece*. Retrieved August 20, 2024, from <https://hls.harvard.edu/library/research/ancient-greek-arbitration/>

4. Roman Legal History. (n.d.). *Roman law and arbitration*. In *Roman Legal History*. Retrieved August 20, 2024, from <https://romanlegalhistory.com/roman-law/arbitration/>
5. Medieval Trade and Commerce. (n.d.). *Medieval guilds and dispute resolution*. In *Medieval Trade and Commerce*. Retrieved August 20, 2024, from <https://www.medievaltrade.org.uk/guilds-and-disputes/>
6. Maritime History. (n.d.). *Maritime law and medieval courts*. In *Maritime History*. Retrieved August 20, 2024, from <https://www.maritimehistory.org/medieval-maritime-law/>
7. Medieval Law and Society. (n.d.). *Feudal and royal courts in medieval Europe*. In *Medieval Law and Society*. Retrieved August 20, 2024, from <https://www.medievalsociety.org/feudal-courts/>
8. World Trade Organization. (n.d.). *GATT history and dispute resolution*. In *World Trade Organization*. Retrieved August 20, 2024, from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/utp_e.htm
9. World Trade Organization. (n.d.). *GATT dispute resolution mechanism*. In *World Trade Organization*. Retrieved August 20, 2024, from https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm
10. World Trade Organization. (n.d.). *WTO dispute settlement system*. In *World Trade Organization*. Retrieved August 20, 2024, from https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm
11. World Trade Organization. (n.d.). *WTO Appellate Body and dispute resolution*. In *World Trade Organization*. Retrieved August 20, 2024, from https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e.htm

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ S/6 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).